

La Fia-Faia

per DOLORS SANTANDREU - XAVIER PEDRALS - JORDI PUNTAS

La Fia - Faia és una tradició procedent de temps antics, que té com a base el foc i la claror. Al Berguedà dos pobles la continuen celebrant, el capvespre de la Nit de Nadal, Sant Julià de Cerdanyola i Bagà. En les pàgines següents podeu llegir tot el que envolta la festa.

El record de l'ancestral culte al foc, encara viu. Foto d'uns quants anys enrera.

PEDRALS

El foc, element essencial dels solsticis

L'arribada dels solsticis, el d'hivern el 21 de desembre i el d'estiu el 21 de juny, ha estat celebrada, des de les antigues societats agràries, amb una visible i constant exaltació de l'astre rei, a través del foc. Durant els temps anteriors al cristianisme, es retia culte al Sol perquè era l'element que assegurava la continuïtat de la vida. Per això el foc, representant del Sol a la Terra, es

convertia en el protagonista de les nits solsticials. Calia invocar l'escalfor i la llum per tal de retornar a l'esperançadora primavera (en el solstici d'hivern) i purificar la terra i els seus habitants a través de les flames (en el solstici d'estiu).

Aquests dos moments, tan importants en el cicle de les estacions, són clars exemples de com el cristianisme adaptà, per a la seva pràctica religiosa, els antics ritus, massa arrellats entre la gent per fer-los desaparèixer. I així trobem l'homologació entre solstici d'hiver-Nadal i solstici

d'estiu-Sant Joan.

Centrant-nos en el moment en el qual correspon la "Fia-Faia", cal dir que en el segle IV d.C. ja es celebrà, el 25 de desembre, el Nadal a Roma. Jesucrist esdevingué el Sol i la Llum que portà al món, mitjançant la mort i resurrecció, una Nova Vida. D'aquesta manera, variant el fons, o més ben dit, fent-ne una adaptació gairebé simètrica, van continuar encenent-se les fogueres, des de llavors, sobretot, al davant de les esglésies, per la Nit de Nadal.

És ben probable, doncs, que la "Fia-Faia", viva encara a Sant Julià de Cerdanyola i Bagà, tingués els seus orígens en aquest antic culte al Sol, posteriorment cristianitzat. Hi ha altres exemples, que amb algunes variants formals donen cos a aquesta teoria: per exemple les falles que cremen per aquestes dates nadalenes als dos vessants del Pirineu (Pallars Sobirà, Vallespir, la Vall d'Aran, etc.).

D'una manera o bé d'una altra, l'encesa de les "Faies" ha saludat al llarg dels segles, la fi de foscor i l'esperança en la continuïtat de la vida.

L'origen de la Fia-Faia

És una tradició oral molt arrelada a Bagà explicar l'origen de la fia-faia com un cerimonial de rebuda als senyors de Faia, que baixaven per Nadal a la vila per anar a missa del gall, des de la torre de Faia, a uns dos quilòmetres del poble (1).

Faia és esmentat el 1087 com a toponímic (2), i segons Serra Vilaró pot significar fageda, fagia-*faia* (3), i correspondria a la que existí en aquell indret, donant-li nom. Posteriorment Faia seria adoptat com a cognom pels petits nobles que edificaren allí el seu castell. Aquests nobles estan documentats des del 1254 (4) i tenien algunes possessions a la vila de Bagà (5), si bé no n'eren senyors. És probable que fossin acompanyats pels habitants de les rodalies de la vila, per oir també la missa del gall coincidint amb la celebració de la fia-faia. Tampoc seria en absolut estrany, sinó al contrari, que fossin rebuts amb cert cerimonial pels habitants de la vila, sobretot per aquells que eren vassalls seus. Aquest ritual es repetí durant molt temps, segles inclús, després que els barons de Pinós, senyors de Bagà, ja no hi residissin (6); seria aquesta llarga durada la que donà lloc a la tradició d'origen de la fia-faia, en perdre's memòria de la seva existència anterior.

Però, com hem dit, la Fia-faia, té unes arrels molts més antigues que la pròpia existència, dels senyors de Faia. A més a més cal tenir en compte que aquests ritus, amb el mateix nom, també es celebra a Sant Julià de Cerdanyola des de temps immemorial. I entre les famílies de la petita noblesa de Cerdanyola no hi ha cap senyors de Faia que justifiquessin una tradició oral similar a la baganesa.

La llegenda dels orígens de la Fia-faia baganesa és molt bonica però en realitat deixa de ser una adaptació funcional semblant a la d'anar a buscar amb "faies" les noies que treballaven a Cal Parareda per la vi-

Els menuts, ajudats pels grans, són els principals protagonistes de la festa del foc.

L'UIGI

gília de Nadal, a càrrec dels nois de la Vila (7), i que no ha deixat rastre, per ser de molt més curta durada.

Què és la "faia"?

Segons el diccionari Català-Valencià-Balear, d'Alcover-Moll, "la faia" és una planta dipsàcia de l'espècie *Cephalaria leucantha* de rizoma llenyós i gruixut, troncs de mig metre a un metre, fulles glabrescents i flors blanquinoses. Aquesta denominació gairebé és pròpia, només, de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola (Alt Berguedà).

L'etimologia de la paraula "faia", adaptació fonètica dialectal de "falla" prové del llatí "facula", manat, feix de plantes seques destinades a fer claror, calar foc, etc.

Aquesta pronúncia de la *ll* entre vocals amb so de *i* és freqüent també en altres paraules al Berguedà i comarques properes. Ex: *Paia* per *pa-lla*, *veia* per *vella*, *ceia* per *cella*, etc.

Com es confeccionaren les "faies"?

Des d'antany, unes setmanes abans de Nadal, grans i xics van recollint grans quantitats de "faia" que posen a assecar. Amb aquesta herba es confeccionen unes torxes que arriben a mesurar de 30 a 50 cm. de diàmetre i més de nou metres de llargada. En aixecar verticalment la "faia" aquesta no es pot torçar, i en canvi, no pot portar cap ànima rígida, sinó que la consistència s'ha d'aconseguir amb gran destresa en

el moment d'acoblir les tiges per fer un únic cos. Tampoc es pot lligar amb filferro; cal fer-ho amb cordills o bé amb fibres vegetals.

Tot plegat és una tasca que a primera vista no sembla gaire complicada, però us puc assegurar que es necessita una gran habilitat perquè la torxa de "faia" es mantingui dreta.

NOTES

1.- Tradició recollida al Butlletí de Dialecto-

grafia Catalana nº XVIII, 10, si bé d'una forma molt resumida. Serra Vilaró també la cita (Baronies de Pinós i Mataplana -I, pág. 390) i Joan Amades l'escriu d'una manera molt simplificada (Les diades populars catalanes, vol. I, p. 29, Barcino-1932).

2.- Serra Vilaró, J. "Baronies de Pinós i Mataplana" Vol. I pág. 391).

3.- Serra Vilaró, J. op.cit.vol III, pág. 208

4.- Serra Vilaró, J. op.cit.vol I, pág. 391.

5.- Serra Vilaró, J. op.cit.vol I, pág. 392 "pel senyor de Bagà".

6.- Lluís de Beamunt el darrer amb residèn-

cia significativa, fins el 1570 apr. Tampoc els Faia hi van seguir per línia directa, si bé, malgrat canvis de família i propietat es conserva viu el record, i algun conte sobre els darrers.

7.- Explicada per baganesos encara vius, si bé la fàbrica (esmentada) fa molts anys que roman tancada.

La Fia-Faia: visió ancestral

per JOAN PARDINILLA (+)

En les belles ratlles que segueixen, el senyor Joan Pardinilla, mestre, historiador i folklorista, que anà a treballar a Bagà pels anys trenta, ens conta la "nit del foc" baganesa. Aquest article és un extracte del que ell publicà el 1954 en la revista barcelonina *Cultura y Folklore*.

És el capvespre de la Nit de Nadal. L'ombra de la Serra del Cadí, per on el pàl·lid sol d'hivern s'ha amagat, cobreix la vall. Al fons la baronial vila de Bagà, que un dia senyorejà les extenses baronies de Pinós i Mataplana, roman en silenci. La fina tramuntana que ha entrat per Coll de Jou i Coll de Pal obliga el veïnat a tancar-se a casa, deixant els carrers gairebé deserts. La vida, reclosa ara entre les mil·lenàries parets, es fa present, només, a través del fum de les xemeneies.

De tant en tant i amb més freqüència a mesura que les ombres de la nit avancen, s'obren, per uns moments, ara un balcó, ara una finestra, i en surten els ullets impacients i escorcolladors d'algun nen. Abans de tornar-se a tancar s'ha sentit que, des de dintre, algú deia: "encara no". La foscor ho ha envaït tot.

Una forta vibració en l'aire fa sentir la primera batallada del toc d'oració. Els carrers i les places de la vila s'omplen, com si obeïssin un conjur, de nens i crits de:

"Fia-Faia,

Nostre Senyor ha nascut a la paia".

Aquestes paraules no emmudiran fins al cap de molta estona. En un moment s'ha passat de la calma, del silenci, al moviment i a la cridòria. Per totes bandes es veuen llumetes ambulants, embolcallades pels crits que cada vegada es repeteixen amb més força:

"Fia-Faia

Nostre Senyor ha nascut a la paia"

Sovint convé moure les faies perquè facin flama. Foto dels anys cinquanta

PEDRALS

Encara sona el toc d'oració i aquelles llumetes primeres han desaparegut: ara són flamarades enormes, llengües de foc que crepitaven i omplen l'ambient d'espurnes. Tota la vila és foc: els carrers, les places i alguns balcons i finestres. L'aire, cap on puguen ràpides, voleiant, les guspises, es va omplint de fum. Ha augmentat la remor:

"Fia-Faia"

Nostre Senyor ha nascut a la paia"

Mireu l'espectacle: tot de ganas-

sos, amb el crit als llavis, corren bojament pels carrers, sols o bé en grups, en totes direccions, cada un amb la seva "faia" encesa, feix enorme i atapeït d'una herba llarga i prima, també anomenada "faia", que han anat recollint setmanes abans i que, lligada amb filtres o cordills, pren longituds de més de tres metres i diàmetres de trenta a cinquanta centímetres. Alguns amb prou feines poden sostenir-les. Abans d'aquest vespre, han tingut

PEDRALS

Nens i nenes, que avui són avis, feien les seves "faies".

les primes tiges assecant-se al sol i els últims dies a la cuina, acostats al foc a terra. Han passat la tarda confeccionat-les amb l'ajut del pare, de l'avi, dels germans més grans o bé de tots a la vegada, perquè ells, en el seu temps, també les feien i d'alguna cosa han de servir els seus consells i la seva experiència, per tal de donar solidesa al conjunt, per una bona cremada.

Si observem un dels grups aturats davant d'una porta, amb la figura central d'un infant amb la seva enorme "faia", veurem com els pares i els avis vetllen per ell. Mireu: ara el pare ha agafat la "faia", semblava que al petit se li apagava, l'aixeca amb els seus braços plens de força, la sacseja li dona aire, provocant intenses flamarades, mentre l'avi amb la veu trencada, qui sap si pel fred o bé per l'emoció del record de llunyans Nadals passats, llença a l'aire, perquè el nen ho aprengui:

"Fia-Faia

Nostre Senyor ha nascut a la paia"

La cosa dura una hora, o potser més. Després quan les "faies" es van consumint, quan ja els faiares es creamrien les mans, fan fogueres apilotant les restes de diverses torxes i sense parar de cridar "Fia-Faia" salten per sobre d'elles, mentre l'aire, dens d'un fum que es materialitza amb la llum del foc, segueix ple de puntets voladors i lluminosos que pugen cap el cel.

Hi ha anys que en aquesta nit la neu cau pausadament, impotent, per ofegar, amb el seu sudari, ni els crits, ni el foc. Aquest espectacle és inesborrable i té un gran poder evocador de coses irreals. La neu vela el conjunt; la llum i el fum tenen aleshores un aspecte fantasmagòric; les veus sonen apagades, llunyanes. En aquells moments hom espera veure sorgir d'entre la neu i el foc, d'entre els crits i el fum, l'ombra, imaginada gegantina i de lent moviments, del senyor de Pinós, a cavall, amb el seu seguici de donzells.

La Fia-Faia a Sant Julià i Bagà

Sant Julià de Cerdanyola i Bagà celebren cada capvespre de la Nit de Nadal, l'encesa de la Fia - Faia. Aquest ritual secular, il·lumina les seves places, omple de perfum tots els recons i reflecteix a l'efímera celstia les rocents guspises de les faies que cremen.

La "Fia-Faia" a Sant Julià de Cerdanyola

A Sant Julià de Cerdanyola, quan les campanes fan toc d'oració el capvespre de la Nit de Nadal, les famílies es concentren a la plaça de l'església per tal de celebrar comunitàriament la seva Fia-Faia. Els qui porten les "faies" són, sobretot, els infants, que van acompanyats dels pares i altres familiars.

Arribada l'ahora s'encenen totes les "faies", mentre que algú crida, potser tímidament.

"Fia-Faia

Nostre Senyor ha nascut a la paia"

Quan es van extingint les flames, s'agrupen les restes de les "faies" al mig de la plaça i es salta per sobre del foc.

Les "Faies" de Sant Julià de Cerdanyola tenen una ànima de fusta per facilitar el manteniment de la torxa. Segons comentaris de gent d'aquest poble, la seva celebració de la "Fia-Faia" és més genuïna

Diuen els cerdanyolencs que la seva "fia-faia" és més genuïna.

CONNITA SEUBA

que la de Bagà, perquè els cerdanyolencs fan el ritua, sense cap mena de concurs.

Celebració actual de la Fia-Faia a Bagà

La celebració actual de la Fia-Faia a Bagà no és ben bé igual a la d'uns anys enrere. La crisi que, de tant en tant, afecta la majoria de tradicions, també es deixà sentir en aquesta "nit del foc" baganesa. Fou per superar aquesta pèrdua de popularitat i per renovar l'interès i la participació de la gent de Bagà en la seva festa de Nadal, que el Consistori, l'any 1972 decidí convocar un concurs de "faies". És palès que si bé no tots els sectors de la vila estigueren d'acord amb aquesta mesura per considerar-la antitradicional, fou l'espurna que ajudà a revifar l'esmoreïment pel que transcorria des de feia uns anys el foc de la "Fia-Faia".

Ara, tot i que encara es poden veure algunes "faies" crepitant a les portes de les cases, el ritual comunitari es celebra com l'explica na Maria Guiu: "Al capvespre comencen a arribar les "faies" que volen competir. La plaça de l'ajuntament es va animant. Hi ha exemplars esplèndids. Un jurat les mesura, examinant curiosament la seva confecció i fermesa. La "faia" guanyadora és encesa des del balcó de l'Ajuntament. Tot seguit s'encenen les al-

Moment d'encendre les faies a Bagà.

LUIGI

tres i l'entorn de la plaça esdevé foc i cridòria. L'aspecte és fantasmagòric, digne de veure" (1).

El que no es manté gaire, malgrat els esforços per no deixar-ho perdre, és la cantarella, lema de la nit, "Fia-Faia, Nostre Senyor ha nascut a la paia",

Amb tot, la "Fia-Faia", que ve de lluny, continua el seu camí lluminós cap el futur.

NOTES:

1.- Maria Guiu, La Fia-Faia a Bagà.- Cul de Sac, nº 5 desembre 1978.

Personatges de la "Fia-Faia".

Durant uns anys, entre 1975 i 1980, hi hagué un personatge, a Bagà, anomenat "El Parra", que es dedicava a recollir herba "faia" i construïa torxes per encàrrec, valorant-se el seu cost segons la llargada desitjada.

Discrepàncies sobre la Fia-Faia

En el número cinc de la desapareguda revista de l'Alt Berguedà, "Cul de Sac", que sortí pel Nadal del 1978, la senyora Maria Guiu féu un escrit sobre la "Fia-Faia" de Bagà que començava amb les següents paraules:

"Es una tradició que es conserva en aquesta vila des de temps immemorial i que actualment és única". En el número sis de "Cul de Sac", en l'apartat de Joc de Cartes, en Joan Espelt, veí de Sant Julià de Cerdanyola, escriví les següents ratlles d'aclariment:

"En el nº 5 de la revista "Cul de Sac", surt un article sobre la "Fia-Faia", en el que, qui signa, defineix aquesta festa com a cosa única de Bagà. Vull aclarir que això no és veritat, ja que a Sant Julià de Cerdanyola se celebra també i de temps immemorial, la "Fia-Faia", encara que sense el to competitiu que té la de Bagà. A Sant Julià només hi par-

ticipen els nens, que mentre dura la "Fia-Faia" criden: "Fia-Faia, Nostre Senyor ha nascut a la paia". Així doncs, d'això que tan sols Bagà ho rememora, res de res."

Aquests dos paràgrafs esmentats deixen entreveure l'afany amb què cada poble defensa les seves festes i tradicions, però també palesen, en certa manera, un desconeixement (estensible a molts sectors dels respectius veïnats) de la vida diària de dues comunitats seprades solament per sis quilòmetres.

De tota manera, aclarides les coses, però amb voluntat d'apropar-se en el coneixement mutu, Sant Julià

de Cerdanyola i Bagà, tornaran a encendre les seves "faies" i il·luminaran en aquesta seva "nit del foc", particular i comuna a la vegada, la Nit de Nadal a l'Alt Berguedà.

Dolors Santandreu, llicenciada en Història Medieval; **Xavier Pedrals**, llicenciat en Història Moderna; **Jordi Puntas**, mestre.

Amb la col·laboració de Francesc Caballé i Maria Guiu.

L'EROL

US DESITJA
BONES FESTES